

Інститут археології НАН України
Університет ім. Крістіана Альбрехта у м. Кіль
CRC 1266 “Scales of transformations”
Київський університет ім. Бориса Грінченка
Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

ЗВІТ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ БІЛИЙ КАМІНЬ У 2018 РОЦІ

**Віталій Рудь, Роберт Хофманн, Йоханнес Мюллер,
Ольга Зайцева, Віктор Косаківський**

Київ-Кіль, 2018

Вступ

Навесні 2018 р. міжнародною командою дослідників з Університету ім. Крістіана Альбрехта (Кіль, Німеччина) та Інституту археології НАН України (Київ, Україна) розпочато дослідження енеолітичного поселення Білий Камінь культурного комплексу Кукутень-Трипілля. Дослідження проведено в рамках польової діяльності Східноподільської археологічної експедиції ІА НАНУ та за співпраці з науковцями Київського університету ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна) та Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна). Розкопки на поселенні проведено протягом липня – першої половини серпня 2018 року.

Поселення КККТ між селами Білий Камінь та Рогізка вперше науково задокументовано розвідкою С. Гамченка 1909-1913 рр. (Гамченко 1926, 31). У 1928 р. під керівництвом С. Гамченка та за участі М. Макаревича проведено розкопки (Макаревич 1940). Починаючи з 1987 р., збір підйомного матеріалу неодноразово проведено В. Косаківським, а з 2011 р. моніторингом стану пам'ятки разом із В. Косаківським займається В. Рудь. Тоді ж з допомогою GPS-навігатора встановлено, що площа поселення Білий Камінь становить близько 102 га (Kosakivskii/Rud 2011). А отже, поселення є найбільшим в середовищі КККТ на захід від р. Південний Буг, чи, як мінімум, є одним із найбільших поселень вказаних просторів.

Протягом 2018 р. експедиція здійснила дослідження у межах двох розкопів, загальною площею 131 м². Першому розкопу присвоєно порядковий номер 3, таким чином продовжено нумерацію, розпочату у 1928 р. С. Гамченком. У процесі обробки польової документації також вирішено продовжити і нумерацію досліджених будівель. Відтак, перша повністю розкопана споруда кампанії 2018 р. має порядковий номер 7, наступна – номер 8. Споруди належать до зовнішнього кола поселення, вони розташовані поряд.

Географічне розташування поселення

Поселення займає східну околицю с. Білий Камінь та землі сіл Рогізка (Чечельницький район) і П'ятківка (Бершадський район) Вінницької області. Розташоване на широкій терасі лівого берега р. Рогузки (Південний Буг→Савранка→Рогузка), по схилах підіймається на рівнинне плато. Зі сходу (рис. 1) та заходу територія поселення обмежена двома безіменними струмками, а із північного заходу – глибоким яром. Географічні координати: 48°16'01,87" N, 29°24'00,73" E.

Результати досліджень

Міжнародна команда дослідників розпочала дослідження найбільшого поселення Буго-Дністровського регіону КККТ Білий Камінь (Трипілля СІ). Площа поселення становить близько 100 га. Востаннє археологи проводили тут дослідження у 1928 р., тобто 90 років тому.

У результаті розкопок 2018 р. проведено дослідження різнотипових об'єктів у різних частинах поселення. Зокрема, частини заглибленого об'єкта в південній частині поселення, а також низки інших об'єктів у північній частині пам'ятки.

Результати досліджень будівель 7-9 Білого Каменя дають можливість говорити про існування певних традицій в житлобудуванні поселення. Зокрема спільними ознаками є двоповерховість вказаних споруд збудованих із використанням дерев'яних конструкцій та значної кількості глини. У всіх споруд прослідковано однакове спорудження платформи із використанням нівелюючих шарів глини. На рівні другого поверху споруд 7 та 9, приблизно в центральній частині будівлі, біля довгої бічної стіни, знайдено печі. Це дозволяє безкомпромісно говорити про житлове призначення другого поверху цих будівель. Внутрішній простір другого поверху повністю дослідженої споруди 7 розділений на три частини. Об'єкти інтер'єру представлені лише у найбільшій кімнаті житлового призначення. Це піч з права від входу, подіум вздовж стіни ліворуч від входу та центральна вимостка в дальньому торці будівлі. Керуючись

спостереженнями дослідників (Черновол 2013, 81) дозволимо припустити, що земляний поверх міг бути розділений на дві частини по довжині. На площі вхідної кімнати об'єкти інтер'єру відсутні, натомість в межах основної кімнати споруди 7 розміщені корито та вимостка. Наявність робочих місць на обох поверхах свідчить про чималу кількість виробничих процесів, здійснюваних в споруді 7. Насамперед пов'язаних із переробкою їжі.

Мала кількість досліджених споруд на поселеннях чечельницької групи, а також недостатній рівень їхнього документування наразі не дає можливості виділити особливості будівничої галузі групи. Реконструйовано як одноповерхові так і двоповерхові споруди, із печами, глиняними вимостками, робочими місцями пов'язаними із переробкою їжі та ткацтвом. Одна із вимосток житла 1 з Кирилівки була також орнаментована заглибленими лініями, подібними до центральної вимостки споруди 7 Білого Каменя. Глиняних корит на поселеннях чечельницької групи, до розкопок 2018 р. в Білому Камені, виявлено не було. Натомість, вони відомі на поселеннях сусідніх петренської (Черновол 2013, 78-79) та томашівської груп (Шмаглий/Видейко 2001-2002, 69, 76, 87; Chernovol 2012, 190-191), щоправда, знайдені вони переважно на верхньому поверсі споруд.

Повністю розкопана житлово-господарська споруда 7 з Білого Каменя в контексті пам'яток сусідніх груп Трипільля репрезентує типовий приклад архітектури, а особливо інтер'єру, що задокументовано розкопками руїн споруд, а також представлено в мініатюрній формі керамічними моделями споруд (Шмаглий/Видейко 2001-2002, с. 88; Черновол 2008; 2013, с. 72-73; 2015, с. 53; Дяченко/Черновол 2009, с. 4). Зокрема, окремі елементи, як от поділ внутрішнього простору споруди на вхідну та основну кімнати, розміщення центральної вимостки в дальньому від входу торці будівлі, репрезентує і модель будівлі з поселення чечельницької групи Черкасів Сад II (Патокова и др. 1989, с. 46-48, рис. 16, 9). Поряд із типовим поділом верхнього поверху на дві зони (вхідну та житлову), особливістю споруди 7 є наявність на верхньому поверсі

ще й третьої кімнати. Вона передусь вхідній та зазвичай інтерпретується, як господарська прибудова легкої конструкції перед входом (Черновол 2012, 68, рис. 1; Chernovol 2012, 200, fig. 8.8[b]).

Наразі особливістю є традиція утилізації відходів, які знайдено між спорудами 7 та 8, а не поряд із торцевою частиною будівлі. Хоча і останній варіант зафіксовано на прикладі ями 3.

На шкалі відносної хронології поселення Білий Камінь представляє останню фазу розвитку чечельницької локальної групи та мало б співіснувати і з поселеннями останньої фази розвитку томашівської групи. Схоже поселення існувало близько 3700 р. до н. е. Подальший аналіз речового комплексу та радіовуглецеве датування внесе корективи чи підтвердить наші думки з приводу хронології поселення. А наступні розкопки нададуть більше інформації про побут та традиції тогочасного населення.

Література

Гамченко С. С. 1926, Спостереження над даними дослідів трипільської культури, in Трипільська культура на Україні, Київ., Вип. 1, 31-41.

Дяченко О. В. 2009, Склад сім'ї населення західнотрипільської культури / О. В. Дяченко, Д. К. Черновол // Археологія, №3, 3–12.

Макаревич М. Л., 1940, Археологічні досліді в с. Білий Камінь, in Трипільська культура, Київ, Т. 1, 453-475.

Патокова Э. Ф. 1989, Памятники трипольской культуры в Северо–Западном Причерноморье / Э. Ф. Патокова, В. Г. Петренко, Н. Б. Бурдо, Л. Ю. Полищук., К., 1989, 144 с.

Черновол Д. К. 2015, Варіанти житлових споруд за елементами інтер'єру // На Східній межі Старої Європи. Матеріали міжнародної наукової конференції, Кіровоград, Небелівка, 12–14 травня 2015 р. – Кіровоград, 53.

Черновол Д. К. 2008, Интерьер трипольского жилища по материалам поселения Тальянки // Трипольская культура на Украине. Поселение–гигант Тальянки, К., 168–176.

Черновол Д. К. 2012, Интер'єр будівель небелівської локальної групи трипільської культури // Археологія, № 1, 62-71.

Черновол Д. К., 2013, Постройки петренской локальной группы // Revista Arheologică., Vol. IX, nr. 1, 72–87.

Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю., 2001–2002, Майданецкое – трипольский протогород // Stratum plus, № 2, 44–136.

Chernovol D. 2012. Houses of the Tomashovskaya local group, in: F. Menotti, A. Korvin-Piotrovskiy (ed.) The Tripolye Culture giant-settlements in Ukraine. Formation, development and decline, 182-209.

Kosakivskii V.A., Rud V.S., 2011, Settlement Bilyi Kamin' in the light of new data, in Earliest farmers of Southeastern Europe. Abstracts of International scientific conference, Kiev-Talianki, 55-56.

РИСУНКИ

Рис. 1. 1 – Вигляд на поселення Білий Камінь зі сходу (фото з квадрокоптера) із схематичним планом поселення, виконаним С. Гамченком та позначенням приблизного місця розташування розкопів 1928 р. (червоні стрілки та кола). На фото також позначено розташування розкопів 2018 р. (зелені зірки).; 2 – заповнення ями 3 (розкоп 3) на рівні плану 3. 3 – фотограмметрія північної стінки розкопу 3, яка відображає стратиграфію заповнення ями 3 та шару седиментів над нею.

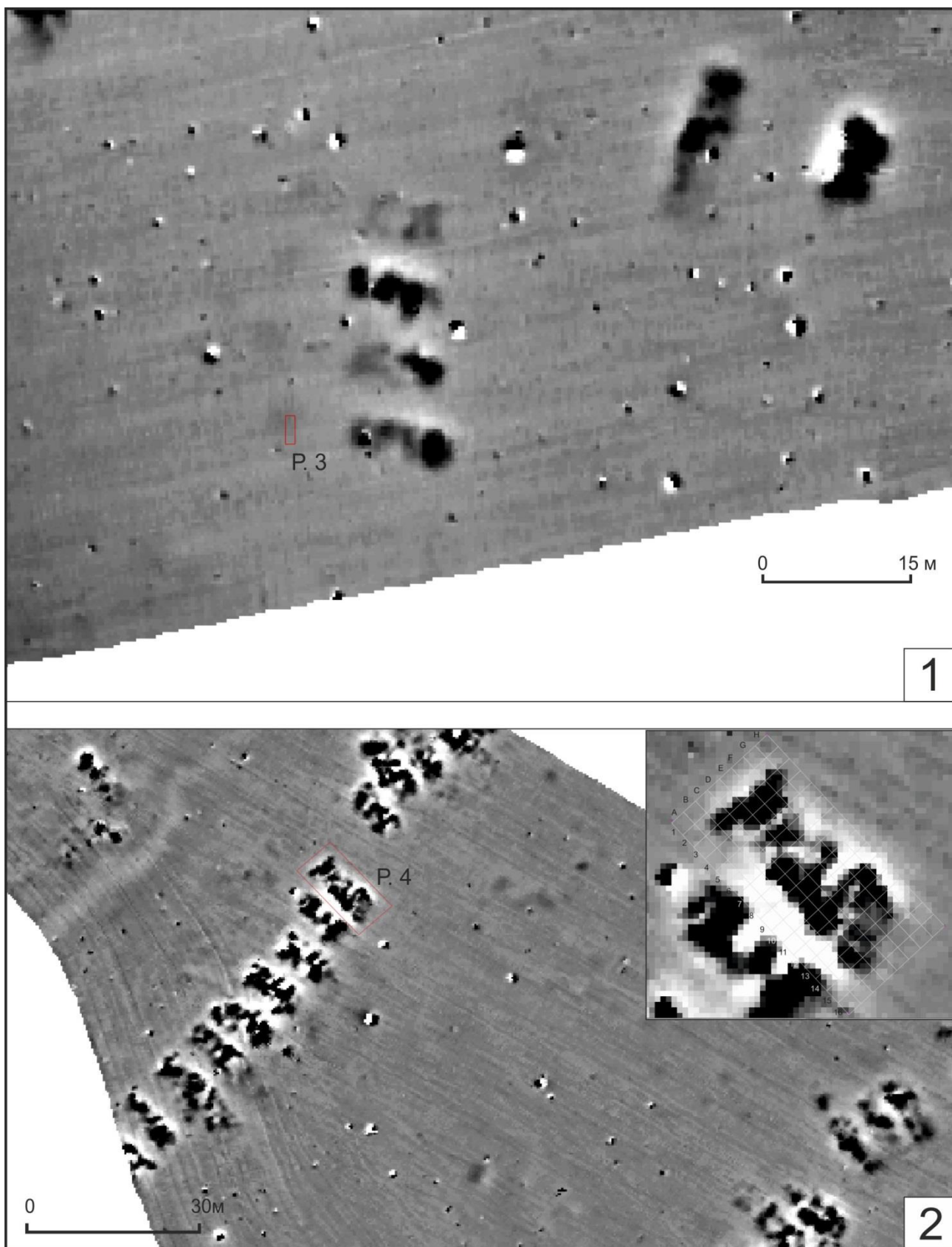

Рис. 2. 1 – розкоп 3 на геофізичному плані поселення Білий Камінь; 2 – розкоп 4 на геофізичному плані поселення Білий Камінь.

1

2

Рис. 3. Руїни глинобитного житла 7 та інших об'єктів розкопу 4 на рівні плану 1: 1 – вигляд з північного заходу, 2- вигляд з південного сходу.

Рис. 4. 1 – процес розчистки платформ житла 7 та 8, а також об'єкту 4017 в розкопі 4; 2 – платформа житла 7 та інших об'єктів розкопу 4 на рівні плану 2, вигляд з північного заходу.

Рис. 5. 1 – вимостка 4008 на платформі житла 7 та фото орнаменту вимостки; 2 – основа печі (4010) на платформі житла 7, закраїна печі попереду зернотерки справа.

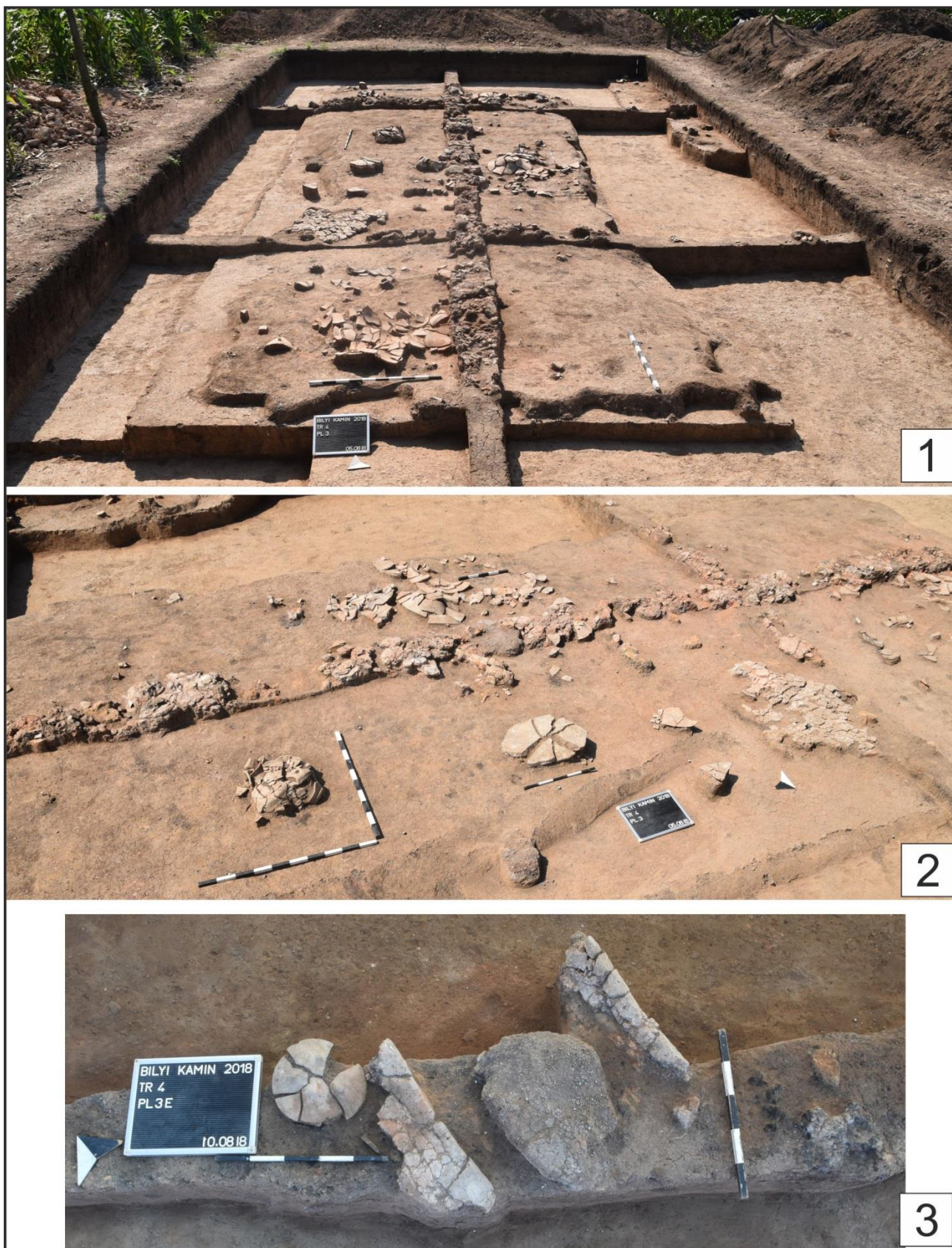

Рис. 6. 1 – знахідки на рівні земляної підлоги житла 7 розкопу 4, вигляд з північного заходу; 2 – знахідки центральної частини житла 7 на рівні земляної підлоги, вигляд зі сходу; 3 – глиняне корито із зернотеркою із житла 7.